



<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54>
УДК 355/359:316.346.2(477)

Тамара Марценюк

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0002-4785-5618>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті здійснено огляд українського законодавства і міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України (ЗСУ). Наголошено на аспектах гендерної політики в інститутах освіти і медіа, які важливі також і для військової політики. Охарактеризовано основні результати серії соціологічних досліджень із циклу «Невидимий батальйон», виокремлено успіхи і проблеми на шляху до інтеграції жінок у ЗСУ протягом останніх десяти років війни, починаючи з антитерористичної операції (АТО). Поступове подолання явища вертикальної і горизонтальної гендерної сегрегації у військовій сфері, відхід від патерналістської гендерної політики, надання формального доступу жінок до всіх бойових спеціальностей і до військової освіти зазначено серед успішних результатів політики забезпечення рівних прав і можливостей у ЗСУ. Задля професійної інтеграції жінок у ЗСУ потрібно вирішити такі нагальні проблеми, як брак чіткого механізму реагувань на явища сексуальних домагань, розуміння потреб жінок як бійчинь (впровадження гендерно чутливого підходу), більша видимість жінок серед військової еліти та експертного військового середовища.

На основі репрезентативного для українського населення опитування з'ясовано громадську думку про забезпечення гендерної рівності у військовій сфері станом на 2018 і 2023 рр. Ідеться про підтримку ідеї працевлаштування жінок нарівні з чоловіками у Збройних силах України, армію як професійну сферу з рівним доступом жінок і чоловіків. Згідно з результатами опитування, більшість як чоловіків, так і жінок готові чинити збройний опір, щоб зупинити російську окупацію України.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна політика, Збройні сили України (ЗСУ), антитерористична операція (АТО), Невидимий батальйон, громадська думка, війна.

У ситуації повномасштабної війни, безпекових викликів та післявоєнного відновлення важливо не втратити досягнень України із забезпечення гендерної рівності, яку нині можуть сприймати як неактуальну. Зокрема, важливо не допустити зниження впливу жінок на ухвалення рішень, надати доступ жінкам нарівні з чоловіками до військової освіти та сектору безпеки і оборони (зокрема на рівні ухвалення рішень), протидіяти гендерному насильству, популяризувати ідеї гендерної рівності та недискримінації, зокрема, у Збройних силах України (ЗСУ).

За роки незалежності наша держава зробила великий поступ у досягненні гендерної рівності та протидії дискримінації. Україна ратифікувала основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі сталого розвитку (Глобальні цілі) ООН (2016–2030), Резолюцію Ради Безпеки ООН 1325 та інші, визначивши забезпечення гендерної рівності як один із пріоритетів державної політики та цінність подальшого розвитку. Демократичні суспільства, до яких належить і українське, повинні надавати жінкам і чоловікам рівні можливості брати участь у всіх сферах життя, зокрема в ЗСУ та миротворчих процесах.

Натхненні протестними подіями Євромайдану 2013–2014 рр., активісти й активістки доєднались як добровольці та добровольці до військових дій. Цінності гідності та рівності стали для них важливими і щодо військової сфери. За майже десять років війни виокремилось середовище військових, яке прагне перетворити ЗСУ на професійну сферу, у якій є можливість для реалізації різних категорій населення і соціальних груп.

Жінки виявилися доволі видимою групою на війні. Військові жінки сміливо почали виборювати свої права, аби виконати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни. Вони були серед співзасновниць і активісток кампанії «Невидимий батальйон», а пізніше – Жіночого ветеранського руху. Згідно з офіційними даними Міністерства оборони України, станом на жовтень 2023 р. понад 62 тис. жінок служать у ЗСУ (це близько 7 % від загального складу). Серед них майже 44 тис. є військовослужбовицями, а більше ніж 5 тис. жінок перебувають у зоні бойових дій. За останні роки війни жінки отримали доступ до військової освіти, поступово долають «скляну стелю» у військовій сфері як ринку праці, мають можливість працювати на бойових спеціальностях, стають більш видимими в медіа як бійчині та фахівчині військової справи. Водночас військової інфраструктурі бракує уваги до питання гендерної чутливості – розуміння потреб жінок, актуальним залишається питання гендерного насильства у ЗСУ та його висвітлення в медіа тощо. Тобто ми бачимо як успіхи, так і невирішені завдання щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у ЗСУ.

Мета цієї статті – з'ясувати стан забезпечення гендерної рівності у ЗСУ, беручи до уваги політичні, юридичні та суспільні аспекти досліджуваної проблематики та виокремивши як успіхи, так і виклики цього процесу.

Забезпечення гендерної рівності у ЗСУ: міжнародні зобов'язання та Україна

Одним із найважливіших міжнародних документів щодо забезпечення гендерної рівності є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок¹, яку Україна ратифікувала ще у 1980 р. Наша держава зобов'язана періодично звітувати Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок про стан виконання Конвенції та отримує рекомендації щодо поліпшення ситуації. Наприкінці 2022 р. Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок надав заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України².

Щодо забезпечення гендерної рівності у військовій сфері було зазначено про проблеми гендерної сегрегації сектору безпеки і оборони як ринку праці:

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалено 18 грудня 1979, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207.

² ООН. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, *Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України*, 1 листопада 2022, <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/8731.pdf>.

жінки, як і раніше, недостатньо представлені у секторі безпеки та оборони, зокрема на рівні прийняття рішень, у тому числі на військових та цивільних посадах у Збройних Силах України, Прикордонній службі, Національній поліції, Державній службі з надзвичайних ситуацій, Національній гвардії та серед військових контингентів держави-учасниці, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки³.

Звісно ж, активістки та дослідниці проблематики гендерної рівності у військовій сфері⁴ не раз вказували на цю проблему. В останні роки її намагаються поступово розв'язати.

Важливим документом посилення залучення жінок до сфери безпеки і уваги до забезпечення гендерної рівності є Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека». Резолюція охоплює такі напрями діяльності⁵: рівноправна участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень на всіх рівнях, запобігання насильству за ознакою статі, захист прав і врахування потреб постраждалих в умовах конфліктів і після їх завершення, врахування особливих потреб жінок і дівчат, у тому числі вразливих категорій, а також військових жінок, ветеранок під час надання послуг у сфері охорони здоров'я, психологічної та гуманітарної допомоги. Кабінет Міністрів України у 2020 р. затвердив уже другий Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року⁶. Зокрема, оперативними цілями плану є подолання вертикальної гендерної сегрегації (або «скляної стелі») – забезпечення рівноправного представництва жінок і чоловіків у прийнятті рішень у секторі безпеки і оборони, а також боротьба і протидія гендерному насильству – забезпечення функціонування ефективних механізмів запобігання насильству за ознакою статі, сексуальним домаганням і сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом.

Забезпечення гендерної рівності тісно пов'язане з питанням боротьби і протидії гендерному насильству⁷. Після повномасштабного російського вторгнення Україна нарешті ратифікувала влітку 2022 р. ключовий міжнародний документ щодо боротьби і протидії гендерному насильству – Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію). За ратифікацію цього документа кілька років боролосся активістське середовище та загалом небайдужа громадськість, зокрема і військові. Нині серед завдань – удосконалення чинного законодавства щодо протидії гендерному насильству в усіх сферах суспільного життя⁸.

Увага до питання гендерної рівності у військовій сфері стосується також і інституту освіти. Повноцінний доступ жінок до військової освіти – важливий елемент реформування державної політики щодо військовослужбовиць⁹. А в Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року слушно зазначено про «забезпечення паритетності відображення внеску жінок у перемогу як у військовій, так і цивільній сфері, в навчальних програмах та освітньому середовищі»¹⁰.

³ *Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України*, с. 4–5.

⁴ Ганна Гриценко, «Як жінки змінили українську армію», *Гендер в деталях*, 10 жовтня 2019, https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html?fbclid=IwAR3KUUVNrnkFdzEMLvzuKt_G97T9kkyD5FsF-T1kRmlnX1CR1d_tMlwTZxQ; Еммікі Рус, Олена Сулова. *Оцінка гендерного впливу на Сектор безпеки та оборони України 2017 року* (Київ: ООН Жінки, 2017); *НБ 5.0. Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу «Невидимий батальйон»* (виконано в межах проекту НАКО «Промування гендерної рівності в ЗСУ»), ред. Т. Марценюк (Київ, 2023).

⁵ Кабінет Міністрів України, *Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року*, Розпорядження 1544-р, 28 жовтня 2020, <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r>.

⁶ Там само.

⁷ Катерина Левченко, *Гендерне тяжіння: виклики та рішення* (Харків: Фоліо, 2019).

⁸ *НБ 5.0*.

⁹ Тамара Марценюк, «Залучення жінок до військової освіти в Україні», *Наукові записки НаУКМА. Соціологія* 6 (2023): 54, <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.50-59>.

¹⁰ Кабінет Міністрів України, *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації*, Розпорядження 1163-р, 20 грудня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#n2>.

Після повномасштабного російського вторгнення жінки нарівні з чоловіками виявили бажання захищати країну. Питання доступу жінок до військової сфери стає ще більш актуальним і потребує фахового нестереотипного висвітлення в медіа. Концепція комунікації у сфері гендерної рівності¹¹ передбачає збільшення представництва жінок у медіа як учасниць сюжетів та експертток, зокрема стосовно тематики бойових дій.

У своїй офіційній комунікації публічні особи все частіше вживають фемінітиви, цим самим підсилюючи видимість жінок. Першим прикладом для підтвердження цього може слугувати ухвалений Верховною Радою України та підписаний Президентом закон про перейменування «Дня захисника України» на «День захисників і захисниць України».

Наведений вище перелік ознак упровадження політики гендерної рівності у ЗСУ не є вичерпним, а покликаний радше ілюструвати різноманітні складники цього процесу, засвідчуючи комплексний підхід до цього явища, який стосується низки суспільних інституцій.

Соціологічні дослідження і адвокаційна кампанія «Невидимий батальйон»: основні результати і вплив на становище жінок у ЗСУ

Коли у 2014 р. розпочалася війна на Донбасі, жінки активно долучилися до добровольчих батальйонів, зокрема займаючи низку бойових позицій. За рік війни деякі військові жінки, зокрема аеророзвідниці, випускниця НаУКМА Марія Берлінська, вирішили привернути увагу до тематики гендерної дискримінації у ЗСУ. Марія Берлінська звернулася до Тамари Марценюк із пропозицією провести соціологічне дослідження цієї проблеми. До дослідницької соціологічної команди долучилися також дві інші випускниці кафедри соціології НаУКМА – Анна Квіт і Ганна Гриценко. У результаті з 2015 р. ця дослідницька команда (із 2018 р. спільно з юристками ГО «Юридична сотня») провела п'ять соціологічних досліджень щодо становища жінок у ЗСУ: ««Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО» (2015), «Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного життя» (2019), «Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні» (2021), «Невидимий батальйон 4.0. Доступ жінок до військової освіти в Україні» (2022), «Невидимий батальйон 5.0. Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу “Невидимий батальйон”» (2023). Ці дослідження є прикладом публічної соціології, так званою «дією знизу» щодо регулювання гендерних відносин у суспільстві, їх від початку підтримали військові жінки, які вирішили боротися за свої права та сприяти утворенню гендерної рівності у ЗСУ. Завдяки поєднанню з іншим механізмом – «дією зверху» – законодавчими змінами вдалося змінити ситуацію в Україні щодо забезпечення рівних прав і можливостей у ЗСУ.

У 2015 р. було проведено перше соціологічне дослідження ««Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО»¹². Результати емпіричного дослідження-опитування 42 жінок, які воювали в АТО, засвідчили основну проблему, на яку вказали майже всі респондентки, – це неможливість приймати рішення в армії. Жінок майже не допускають до ухвалення рішень у ЗСУ. Окремі питання, які не обговорювалися державою, – це побутові проблеми: брак спеціалізованого медичного обслуговування для жінок, відповідних розмірів форми і взуття, незадовільні умови проживання. Фактично інфраструктура ЗСУ підлаштована під потреби чоловіків і виключає з армії жінок із їхніми специфічними потребами, тобто позбавлена гендерної чутливості – розуміння потреб військових жінок.

У 2016 р. було розроблено адвокаційну стратегію «Невидимого батальйону» на 2016–2017 рр., спрямовану на досягнення гендерної рівності у ЗСУ та МВС України. Військові жінки активно виступали за свої права у ЗСУ. Наприклад, у січні 2016 р. в Києві відбулася акція «Марш невидимого батальйону» за рівні права та можливості жінок і чоловіків у ЗСУ, активістки пройшли маршем до Міністерства оборони України¹³.

¹¹ Кабінет Міністрів України, *Концепція комунікації у сфері гендерної рівності*, Розпорядження 1128-р, 16 вересня 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.

¹² Тамара Марценюк та ін., *«Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження)*, ред. Т. Марценюк (Київ: Український жіночий фонд, 2015).

¹³ Тамара Марценюк, ««Гендерна війна» за визнання у ЗСУ: марш “Невидимого батальйону” та відповідь Міноборони», *Повага: кампанія проти сексизму*, 1 лютого 2016, <https://povaha.org.ua/henderna-vijna-za-vyznannya-u-zbrojnyh-sylah-marsh-nevydymoho-bataljONU-ta-vidpovid-ministerstva-oborony/>

Результати соціологічного дослідження «Невидимий батальйон» було доповнено візуальними образами жінок в АТО, які увійшли до календаря 2016 р. «Невидимий батальйон», створеного з ініціативи Українського жіночого фонду та Міністерства інформаційної політики України за підтримки ООН Жінки.

У 2017 р. було знято український документальний кіноальманах «Невидимий батальйон» про жінок в умовах бойових дій на Сході України: шість історій військовослужбовиць розказали українські режисерки Ірина Цілик, Світлана Ліщинська й Аліна Горлова. Про жінку на війні та проблеми реабілітації після АТО розповідає також документальний фільм «Явних проявів немає» Аліни Горлової.

Таблиця 1

**Забезпечення гендерної рівності у ЗСУ: успіхи і виклики
(на основі результатів п'яти соціологічних досліджень із циклу «Невидимий батальйон»)**

Складники	Успіхи	Невирішені проблеми
Інституційний механізм	Наявність у ЗСУ гендерної політики та системи гендерних радниць і радників. Законодавча увага до забезпечення гендерної рівності у військовій сфері.	Сталість механізму і реалістичність впровадження. Подекуди бракує політичної волі для успішного впровадження.
ЗСУ як ринок праці	Подолання вертикальної гендерної сегрегації у ЗСУ, більше жінок на статусних позиціях, на рівні ухвалення рішень. Подолання горизонтальної гендерної сегрегації у ЗСУ, відкриття бойових військово-облікових спеціальностей (ВОС) для жінок. Відхід від патерналістської політики щодо жінок, ліквідовано список 450 заборонених професій для цивільних жінок.	Бракує жінок на рівні прийняття військових рішень і серед керівництва ЗСУ. Залишаються актуальними граничні норми підняття вантажів для жінок. Варто більшою мірою впроваджувати гендерно чутливий підхід щодо інтеграції жінок на ринок праці.
Гендерне насильство у ЗСУ	Ратифікація Стамбульської конвенції. Запроваджено навчальні програми та онлайн-курси (наприклад, онлайн-курс на Prometheus «Гендерна рівність та протидія сексуальним домаганням у військовій сфері»). Громадські організації надають інформацію постраждалим через механізм гарячих ліній.	Доступні статистичні дані щодо сексуальних домагань у ЗСУ не відображають реальної кількості випадків, оскільки постраждалі не завжди повідомляють про випадки домагання та насильства стосовно них, а також бракує політичної волі розслідувати ці випадки. Питання мало висвітлюють у медіа.
Репрезентація військово-службовиць і ветеранок у медіа	Збільшення видимості жінок у ЗСУ та зростання відображення їхніх актуальних проблем. Тему військовослужбовиць порушують у кінематографі. Відхід від сексистської риторики з боку українських публічних осіб щодо військових жінок. Публічні особи (зокрема і Президент України) все більше визнають внесок жінок у перемогу у війні.	Бракує жінок серед військових експертів, до яких звертаються медіа. Мало висвітлено жіночий досвід повернення з війни.

Натомість тематика сексуальних домагань у військовій сфері мало висвітлюється¹⁴. Після повномасштабного російського вторгнення на територію України в лютому 2022 р. питання сексуальних домагань у військовій сфері не згадують у медіа. Це може бути пов'язано з різними чинниками: 1) немає повідомлень про такі випадки; 2) жінки не готові говорити про випадки гендерного насильства; 3) під час війни важливі інші теми.

Зазначені та інші успіхи в забезпеченні рівних прав і можливостей у ЗСУ, а також певні виклики підсумовано в табл. 1 (див. вище).

Громадська думка про забезпечення гендерної рівності у ЗСУ

Для розуміння суспільних настроїв щодо гендерної рівності у ЗСУ та їхньої динаміки за останні роки війни важливо дізнатися громадську думку щодо цієї тематики. У межах двох соціологічних досліджень – «Невидимий батальйон 2.0»¹⁵ і «Невидимий батальйон 5.0»¹⁶ – було проведено (на різних вибірках, репрезентативних для населення України на підконтрольних територіях) опитування, результати яких наведено в таблицях 2–5. Перше опитування дорослого населення України проводив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) з 8 до 23 вересня 2018 р. Друге опитування в січні 2023 р. проводила дослідницька агенція Info Sapiens.

Як видно з табл. 2, після повномасштабного вторгнення підтримка залучення жінок до ЗСУ нарівні з чоловіками суттєво зросла. На початку 2023 р. переважна більшість дорослого населення України (84 %) погоджується з твердженням, що жінкам мають бути надані рівні можливості з чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях. У 2018 р. так думали тільки 53 % респондентів і респонденток. Суттєво змінилася також частка тих, хто не визначився (варіант відповіді «Складно сказати»), їхній відсоток зменшився з 14 % до 2 %.

Результати відповіді на запитання про армію як професійну сферу, до якої на добровільній основі мають доступ жінки і чоловіки (див. табл. 3), фактично збігаються за динамікою з відповідями на запитання з табл. 2.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹⁷, обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом, не вважається дискримінацією за ознакою статі. Утім, як у 2018 р., так і у 2023 р. маємо велику

Таблиця 2

Ставлення до твердження про те, що жінкам мають бути надані рівні можливості з чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях

Варіанти відповідей	КМІС, N = 2026, вересень 2018, %	Info Sapiens, N = 1000, січень 2023, %
Згода*	53,3	83,9
Незгода**	31,0	14,1
Складно сказати	14,3	1,6
Відмовилися відповідати	1,4	0,4
Разом	100	100

* Об'єднані варіанти відповідей «Повністю погоджуюся» і «Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся».

** Об'єднані варіанти відповідей «Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся» і «Повністю не погоджуюся».

¹⁴ НБ 5.0, 66.

¹⁵ Тамара Марценюк та ін., «Невидимий батальйон 2.0»: повернення ветеранок до мирного життя (соціологічне дослідження), ред. Т. Марценюк (Київ: ООН Жінки, 2019).

¹⁶ НБ 5.0.

¹⁷ Верховна Рада України, Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Закон України 2866-IV, 8 вересня 2005, <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

Таблиця 3

Ставлення до твердження, що армія повинна бути професійною сферою, де і жінки, і чоловіки на добровільній основі (за власним бажанням) можуть реалізовувати свій потенціал

Варіанти відповідей	КМІС, N = 2026, вересень 2018, %	Info Sapiens, N = 1000, січень 2023, %
Згода*	69,1	95,1
Незгода**	16,4	3,9
Складно сказати	13,1	0,7
Відмовилися відповідати	1,4	0,3
Разом	100	100

* Об'єднані варіанти відповідей «Повністю погоджуюся» і «Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся».

** Об'єднані варіанти відповідей «Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся» і «Повністю не погоджуюся».

підтримку (70 % і 95 %) твердження про те, що армія повинна бути професійною сферою, де і жінки, і чоловіки на добровільній основі (за власним бажанням) можуть реалізовувати свій потенціал. Цю думку підтверджують відповіді на інше запитання (табл. 4).

За останні п'ять років підтримка саме призову жінок і чоловіків на добровільній основі тримається на рівні понад 60 %. Після повномасштабного вторгнення трохи зменшилася підтримка ідеї призову лише чоловіків. Найменш популярним варіантом відповіді залишається призов усіх жінок і всіх чоловіків. Хоча у 2023 р. частка тих, хто обрав цю відповідь, зросла майже вдвічі (з 1,6 % до 3,3 %).

Постає питання готовності жінок долучитися до лав ЗСУ. Як свідчать статистичні дані, на практиці така готовність є і рівень її за останні десять років війни зростає. Окрім того, доцільно дізнатися ставлення до готовності чи неготовності чинити збройний опір, щоб зупинити російську окупацію України (див. табл. 5).

Станом на початок 2023 р. переважна більшість чоловіків (77 %) і жінок (64 %) зазначили про готовність чинити збройний опір. Звісно ж, це не означає, що всі, хто обрав такі відповіді, діятимуть відповідним чином. Але результати опитування демонструють, що частина жінок готова долучитися до лав ЗСУ, і, звісно ж, для цього вони повинні мати гідні умови служби.

Таблиця 4

Який варіант армії варто впроваджувати в Україні?

Варіанти відповідей	КМІС, N = 2026, вересень 2018, %	Info Sapiens, N = 1000, січень 2023, %
Призов і чоловіків, і жінок лише на добровільній основі (за контрактом)	62,0	65,9
Призов усіх чоловіків і лише деяких жінок	10,6	12,8
Призов лише чоловіків	17,0	12,0
Призов усіх чоловіків і всіх жінок	1,6	3,3
Інше	0,4	4,0
Складно сказати	7,3	1,9
Відмовилися відповідати	1,1	0,1
Разом	100	100

Таблиця 5

**Ви особисто готові чи не готові чинити збройний опір, щоб зупинити російську окупацію України?
(Info Sapiens, N = 1000, січень 2023)**

Варіант відповіді	Чоловіки, %	Жінки, %	Загалом, %
Готовність*	77,41	64,29	70,23
Неготовність**	15,78	30,03	23,59
Я вже чиню опір	5,00	0,12	2,33
Не знаю / Складно сказати	1,82	5,54	3,86
Загалом	100	100	100

* Об'єднані варіанти відповідей «Повністю готовий / готова» і «Радше готовий / готова».

** Об'єднані варіанти відповідей «Повністю не готовий / не готова» і «Радше не готовий / не готова».

Висновки. Забезпечення рівних прав і можливостей у суспільстві загалом і у військовій сфері зокрема визначено в Україні на рівні державної стратегії. Стикаючись із викликами війни, наша держава взяла міжнародні зобов'язання щодо вдосконалення гендерної політики, зокрема в ЗСУ. Фахову інтеграцію жінок до військової сфери та визнання їхнього внеску у війну та повоєнну розбудову беруть до уваги у формулюваннях відповідних документів зі сфер освіти і медіа.

Серія соціологічних досліджень і адвокаційна кампанія «Невидимий батальйон» є прикладами низових активістських і дослідницьких ініціатив задля поліпшення становища жінок у ЗСУ, більшої видимості їх у суспільстві. Результати п'яти досліджень, проведених протягом останніх восьми років війни, акцентують на успіхах і викликах забезпечення гендерної рівності у ЗСУ.

Серед успіхів слід зазначити про кроки із забезпечення гендерної рівності у військовій сфері на законодавчому рівні, поступове подолання явища вертикальної (більше жінок мають вищі військові звання) і горизонтальної (більше жінок на бойових спеціальностях) гендерної сегрегації у військовій сфері, відхід від патерналістської гендерної політики, надання формального доступу жінок до всіх бойових спеціальностей і до військової освіти.

Проте потрібно вирішити такі нагальні проблеми, як боротьба і протидія гендерному насильству, сексуальним домаганням у ЗСУ, розслідування цих випадків і розроблення сталого фахового механізму боротьби з цими явищами, а також інфраструктурна інтеграція і більша видимість потреб жінок у ЗСУ (гендерно чутливий підхід). Брак сталості механізмів гендерної політики і подекуди політичної волі щодо їх реалізації, актуальність проблематики «скляної стелі» в ЗСУ як ринку праці та видимості жінок серед військової еліти та експертного військового середовища – інші важливі питання, які потребують уваги.

Якщо підсумувати результати опитування громадської думки, то бачимо, що після повномасштабного російського вторгнення посилилися егалітарні тенденції до рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у військовій сфері, а також суспільні очікування щодо залучення жінок до ЗСУ. Станом на початок 2023 р. більшість опитаних обрала варіант професійної контрактної армії з призовом чоловіків і жінок на добровільній основі. Окрім того, маємо готовність українського суспільства (більшості не тільки чоловіків, а й жінок) до збройного опору ворогу. У ситуації викликів мобілізації, з якими стикається сучасне українське суспільство і влада, важливо взяти до уваги бажання частини жінок захищати Україну. Ці жінки повинні мати гідні умови служби відповідно до гендерно чутливого підходу до інтеграції жінок у ЗСУ, щодо якого ще є невирішені питання.

Список використаної літератури

- Верховна Рада України. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*. Закон України 2866-IV. Ухвалено 8 вересня 2005. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
- Гриценко, Ганна. «Як жінки змінили українську армію». *Гендер в деталях*. 10 жовтня 2019. https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html?fbclid=IwAR3KUUVNRnkFdzEMLvzuKt_G97T9kkyD5FsF-T1kRmInX1CR1d_tMIwTZxQ.
- Кабінет Міністрів України. *Концепція комунікації у сфері гендерної рівності*. Розпорядження 1128-р. 16 вересня 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.
- Кабінет Міністрів України. *Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року*. Розпорядження 1544-р. 28 жовтня 2020. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r>.
- Кабінет Міністрів України. *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації*. Розпорядження 1163-р. 20 грудня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#n2>.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Ухвалено 18 грудня 1979. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
- Левченко, Катерина. *Гендерне тягіння: виклики та рішення*. Харків: Фоліо, 2019.
- Марценюк, Тамара. «Гендерна війна» за визнання у ЗСУ: марш «Невидимого батальйону» та відповідь Міноборони». *Повага: кампанія проти сексизму*. 1 лютого 2016. <https://povaha.org.ua/henderna-vijna-zavuznannya-u-zbrojnyh-sylah-marsh-nevydymoho-bataljONU-ta-vidpovid-ministerstva-oborony/>.
- _____. «Залучення жінок до військової освіти в Україні». *Наукові записки НаУКМА. Соціологія* 6 (2023): 50–59. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.50-59>.
- Марценюк, Тамара, Ганна Гриценко, Анна Квіт, Марія Берлінська. *«Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження)*, ред. Т. Марценюк. Київ: Український жіночий фонд, 2015.
- Марценюк, Тамара, Ганна Гриценко, Анна Квіт, Леся Василенко, Марія Звягінцева. *«Невидимий батальйон 2.0»: повернення ветеранок до мирного життя (соціологічне дослідження)*, ред. Т. Марценюк. Київ: ООН Жінки, 2019.
- НБ 5.0. *Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу «Невидимий батальйон» (виконано в межах проєкту НАКО «Просування гендерної рівності в ЗСУ»)*, заг. ред. Т. Марценюк. Київ, 2023. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec3915a1-273a-4358-833d-0c93739ce4b9/content>.
- ООН. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. *Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України*. 1 листопада 2022. <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/8731.pdf>.
- Рус, Еммікі, Олена Сулова. *Оцінка гендерного впливу на Сектор безпеки та оборони України 2017 року*. Київ: ООН Жінки, 2017.

Bibliography

- Cabinet of Ministers of Ukraine. *Concept of communication in the field of gender equality*. Order 1128-r. September 16, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. *On the approval of the National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 “Women, Peace, Security” for the period until 2025*. Order 1544-r. October 28, 2020. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. *On the approval of the Strategy for the implementation of gender equality in the field of education until 2030 and the approval of the operational plan of measures for 2022-2024 for its implementation*. Order 1163. December 20, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#n2> [in Ukrainian].
- Hrytsenko, Hanna. “How women changed the Ukrainian army.” *Gender for All*. October 10, 2019. https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html?fbclid=IwAR3KUUVNRnkFdzEMLvzuKt_G97T9kkyD5FsF-T1kRmInX1CR1d_tMIwTZxQ [in Ukrainian].
- IB 5.0. *Monitoring of recommendations and research results from the “Invisible Battalion” cycle (carried out within the framework of the NAKO project “Promotion of gender equality in the Armed Forces”)*, edited by Tamara Martsenyuk. Kyiv, 2023. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec3915a1-273a-4358-833d-0c93739ce4b9/content> [in Ukrainian].

- Levchenko, Kateryna. *Gender gravity: challenges and solutions*. Kharkiv: Folio, 2019 [in Ukrainian].
- Martsenyuk, Tamara. ““Gender war” for recognition in the Armed Forces: the march of the “Invisible Battalion” and the response of the Ministry of Defense.” *Respect: The Campaign Against Sexism*. February 1, 2016. <https://povaha.org.ua/henderna-vijna-za-vyznannya-u-zbrojnyh-sylah-marsh-nevydymoho-bataljonu-ta-vidpovid-ministerstva-oborony/> [in Ukrainian].
- _____. “Involvement of Women in Military Education in Ukraine.” *NaUKMA Research Papers. Sociology* 6 (2023): 50–59. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.50-59> [in Ukrainian].
- Martsenyuk, Tamara, Hanna Hrytsenko, Anna Kvit, and Maria Berlinska. “*Invisible Battalion*”: *participation of women in military operations in the ATO (sociological study)*, edited by Tamara Martsenyuk. Kyiv: Ukrainian Women’s Fund, 2015 [in Ukrainian].
- Martsenyuk, Tamara, Hanna Hrytsenko, Anna Kvit, Lesya Vasylenko, and Maria Zvyagintseva. “*Invisible Battalion 2.0*”: *the return of female veterans to a peaceful life (sociological research)*, edited by Tamara Martsenyuk. Kyiv: UN Women, 2019 [in Ukrainian].
- Roos, Emmicki, and Olena Suslova. *Assessment of the Gender Impact of the Security and Defense Sector in Ukraine 2017*. Kyiv: UN Women, 2017 [in Ukrainian].
- UN. Committee for Elimination of Discrimination Against Women. *Concluding remarks to the ninth periodic report of Ukraine*. November 1, 2022. <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/8731.pdf> [in Ukrainian].
- United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (December 18, 1979). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men*. Law of Ukraine 2866-IV. September 8, 2005. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> [in Ukrainian].

Tamara Martsenyuk

National University of Kyiv-Mohyla Academy

ENSURING GENDER EQUALITY IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract

The article reviews Ukrainian legislation and Ukraine’s international obligations to ensure gender equality in the Armed Forces of Ukraine. The authors note the aspects of gender policy in the institutes of education and media, which are also crucial for military policy. The main results of a series of sociological studies from the “Invisible Battalion” project are characterized, and the successes and problems on the way to the integration of women in the Armed Forces during the last ten years of the war, starting with the ATO, are highlighted. Gradual overcoming of the phenomenon of vertical and horizontal gender segregation in the military sphere, departure from paternalistic gender policy, granting women formal access to all combat specialties and to military education are listed among the successful results of the policy of ensuring equal rights and opportunities in the Armed Forces. For the professional integration of women in the Armed Forces, urgent issues such as the absence of a clear mechanism to address instances of sexual harassment, understanding the needs of women as combatants (implementation of a gender-sensitive approach), and enhancing the visibility of women within the military elite and expert military environment need to be addressed.

Based on a survey representative of the Ukrainian population, public opinion on ensuring gender equality in the military sphere was studied for the years 2018 and 2023. The focus was on supporting the idea of equal employment opportunities for women and men in the Armed Forces of Ukraine, promoting the army as a professional field with equal access for both genders. In conclusion, it was discovered that, at the level of public opinion, both men and women are willing to engage in armed resistance to halt the Russian occupation of Ukraine.

Keywords: gender equality, gender policy, Armed Forces of Ukraine, ATO (Anti-Terrorist Operation), Invisible Battalion, public opinion, war.

Матеріал надійшов 10 грудня 2023 р.

.....

Марценюк Тамара Олегівна – кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

Martsenyuk Tamara – PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0002-4785-5618

E-mail: t.martsenyuk@ukma.edu.ua

.....

Цитування (Чикаго: виноски і бібліографія):

Марценюк, Тамара. «Забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України». *Empirio* 1, № 1 (2024): 44–54. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54>

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Martsenyuk, Tamara. “Ensuring Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine.” *Empirio* 1, no. 1 (2024): 44–54. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54> [in Ukrainian].



Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)